

Elinsiirtopotilas perusterveydenhuollossa

Keskeistä

- Hyljinnäestolääkitystä ei saa muuttaa perusterveydenhuollossa.
- Hyljinnäestolääkkeillä on merkittäviä yhteisvaikutuksia muiden lääkkeiden kanssa ja nämä on aina tarkistettava uutta lääkettä suunniteltaessa.
- Epäily akuutista hyljinnästä vaatii potilaan lähettämisen päivystykseen keskussairaalaan.
- Siirron jälkeisinä kuukausina vähäisiltäkin tuntuvat ongelmat tutkitaan ja hoidetaan erikoissairaanhoidossa.
- Antibioottiprofylaksia suositellaan samoilla periaatteilla kuin keino-
läppäpotilaille esim. hammastoi-
menpiteissä.
- Konsultoi herkästi.

Organisaatio

- Vuonna 2011
 - ♦ tehtiin 281 elinsiirtoa (177 munuaisen-, 56 maksan-, 23 keuhkon-, 18 sydämen-, 6 haiman saarekkeiden- ja 1 haimansiirto), joista 12 munuais- ja 7 maksansiirtoa tehtiin lapsille
 - ♦ haimansiirtopotilas sai samanaikaisesti munuaissiirron, kuten myös useimmat haiman saarekkeitä saaneet
 - ♦ omainen oli luovuttajana 8:ssa aikuisten ja 5:ssä lasten munuaissiirrossa.
- Elinsiirtojen tulokset ovat vuosien kuluessa selkeästi parantuneet.
- Siirrot tehdään HYKS:ssa ja jatko-
hoito ja vastuu on yliopisto- ja
keskussairaaloilla.
- Ongelmat kasautuvat yleensä ensimmäiselle siirronjälkeiselle vuodelle.

- Jos siirteen toiminta on hyvä, voidaan useita terveysongelmia ensimmäisen vuoden jälkeen hoitaa perusterveydenhuollossa.

Elinsiirron jälkeinen seuranta

- Siirtopotilasta hoidetaan elinsiirtoyksikössä yleensä 3–4 viikkoa siirron jälkeen.
- Vointi, siirteen toiminta ja hyljinnäestolääkkeen veripitoisuus tarkistetaan omassa keskussairaalassa kotiutumisen jälkeisen kuukauden ajan viikoittain, sen jälkeen 2 viikon välein seuraavan 2 kk ajan ja sitten kuukausittain siirteen ensimmäisen vuoden ajan ja sen jälkeen 3–4 kk:n välein.

Hyljinnäestolääkitys ja siihen liittyvät ongelmat

- Käytetään niin kauan kuin siirre toimii.
- Lääkitys annosteluineen suunnitellaan erikoissairaanhoidossa.
- Yleensä käytössä on kolmen lääkkeen yhdistelmä: siklosporiini tai takrolimuusi yhdistettynä mykofenolaattimofetiiliin tai atsatiopriiniin ja toisilla myös pieniannoksinen glukokortikoidi.
- Hyljinnäestolääkitys nostaa usein glukoosi- ja lipidiarvoja ja verenpainetta siinä määrin, että tarvitaan lääkehoitoa.
- Sydäntapahtumien vähentämiseksi kaikille potilaille pyritään aloittamaan asetyylisalisyylihappolääkitys.
- Glukokortikoidihoito alentaa luuston lujuutta, ja siksi siirtopotilaille suositellaan kalkki- ja D-vitamiini-

lisän ohella usein bisfosfonaattilääkitystä^C.

- Altistaa infektioille ja vuosien kuluessa myös syöpäsairauksille ja valtimonkovettumistaudille.

Kalsineuriini-inhibiittorit

SIKLOSPORIINI JA TAKROLIMUUSI

- Immunosuppression kulmakivi ensimmäisen siirron jälkeisen vuoden aikana.
- T-lymfosyyttien aktivaatio estyy IL-2-geenin ilmentymisen eston vuoksi.
- Annos määräytyy veripitoisuuksien mukaan (B-CyA, B-Tacro).
- Haitat riippuvat usein annoksesta ja näihin kuuluvat nefrotoksisuus (P-Krean nousu), verenpaineen nousu, neurotoksisuus (vapina, tuntomuutokset), diabetes, päänsärky.

Puriinantagonistit

MYKOFENOLAATTI

- Lymfosyyttien toiminnan esto
- Annostus: mykofenolaattimofetiili 1–2 g/vrk, mykofenolihappo 720–1440 mg/vrk
- Eivät ole nefrotoksisia.

1717

TAULUKKO 1. Siklosporiinin ja takrolimuusin merkittävimmät lääkeaineinteraktiot.

Siklosporiinin ja takrolimuusin pitoisuutta	
suurentavat	pienentävät
Flukonatsoli	Fenytotiini
Itrakonatsoli	Karbamatsepiini
Ketokonatsoli	Barbituraatit
Erytromysiini	Rifampisiini
Klaritromysiini	
Diltiatseemi	
Verapamiili	
Etinyyliestradioli	
Siklosporiinin ja takrolimuusin munuaistoksisuutta lisäävät	
Amfoterisiini B	
Aminoglykosidit	
Nonsteroidaaliset tulehduskipulääkkeet	
Diureetit	

- Haittavaikutuksina mahasuolikannan vaivat, ripuli, hepatopatia ja luuydinloma
- Veripitoisuutta voi monitoroida.

ATSATIOPRIINI

- Vaihtoehto mykofenolaatille
- Annos on yleensä 75–150 mg/vrk. Sitä voidaan joutua pienentämään sivuvaikutusten takia (luuydinloma, maksatoksisuus).

mTOR-inhibiittorit

SIROLIMUUSI JA EVEROLIMUUSI

- Estävät T-lymfosyyttien toimintaa estämällä IL-2 reseptoriaktivaation. Annos määräytyy veripitoisuuksien mukaan.
- Haittavaikutukset riippuvat annoksesta ja näihin kuuluvat dyslipidemia, luuydinloma^B, hidastunut haavan paraneminen, ihottuma, limakalvohaavaumat, pneumonia.
- Omaavat antiproliferatiivisia vaikutuksia ja saattavat tehotta kroonisen allograftinefropatian progression estossa.

Glukokortikoidit

- Annos minimoidaan ja steroidivieroitusta harkitaan^C, kun siirrosta

on kulunut 6–12 kk. Stressitilanteissa (leikkaukset, vaikeat infektiot, vammat) annosta on lisättävä.

Hyljinnänestolääkityksen interaktiot

- Erityisesti siklosporiinilla ja takrolimuusilla on merkittäviä yhteisvaikutuksia (TAULUKKO 1).
- Uutta lääkitystä suunniteltaessa mahdolliset yhteisvaikutukset hyljinnänestolääkkeiden kanssa on tarkistettava.
- Greippimehu nostaa sekä siklosporiinin että takrolimuusin pitoisuutta ja sitä tulisi välttää.
- Mäkikuisma voi laskea ainakin siklosporiinin pitoisuutta ja sen käyttöä tulisi varoa.
- Vältä sienilääkkeitä ja makrolidi-antibiootteja mahdollisuuksien mukaan.
- Allopurinoli estää atsatiopriinin metaboliaa eikä niitä saa käyttää samanaikaisesti.

Elinsiirtopotilaiden infektiot

- Hyljinnänestolääkitys altistaa bakteeri- ja virusinfektioille (sytomegalovirus, *Herpes simplex* -virus,

Epstein–Barrin virus, polyoomavirus) sekä opportunistisille infektioille (*Pneumocystis jirovecii*, listeria, sienet).

- Infektioriski on suurimmillaan siirron jälkeisinä kuukausina.
- Immunosuppression vuoksi infektion oireet voivat peittyä.
- Sytomegalo (CMV)- ja herpesinfektioiden estämiseksi elinsiirtopotilaat saavat valgansikloviiri- tai asikloviiriprofylaksin 3–12 kk ajaksi^A. Lääkityksen keston ja lääkkeen valintaan vaikuttavat siirrettävä elin ja se, onko luovuttajalla ja vastaanottajalla todettavissa CMV-vasta-aineita.
- CMV- ja herpesinfektiot voivat uusiutua erityisesti ensimmäisen siirron jälkeisen vuoden aikana.
- Todetut CMV-infektiot hoidetaan suun kautta otettavalla valgansikloviirilla tai suonensisäisesti gansikloviirilla ja herpesinfektiot asikloviirilla.
- Polyoomavirus voi aiheuttaa munuaissirteeseen ns. polyoomavirusnefropatian. Sen hoitona on immunosuppression kevennys.
- *Pneumocystis jirovecii* aiheuttaman keuhkokuumeen torjumiseksi keuhkosiirron saaneet potilaat saavat sulfatrimetopriimia tai pentamidiini-inhalaatioita pysyvästi, muun siirron saaneet 6 kk:n ajan.
- Ensimmäisenä siirron jälkeisenä vuotena infektiot on syytä hoitaa erikoissairaanhoidossa.
- Kun elinsiirrosta on kulunut vuosi ja siirteen toiminta on moitteetonta, voidaan lieviä infektioita (kuumeeton virtsatietulehdus, ylähengitystietulehdus, poskiontelotulehdus) hoitaa myös avoterveydenhoidossa.
- Keuhkokuumeen, kuumeisen virtsatietulehduksen tai kuumeisen ihotulehduksen hoito kuuluu aina erikoissairaanhoitoon.
- Infektioidenkaan yhteydessä hyl-

TAULUKKO 2. Esimerkkejä elinsiirtopotilaille turvallisista lääkkeistä.

Käyttöalue	Lääke / -ryhmä
Mikrobilääkkeet	Penisilliinit
	Kefalosporiinit*
	Sulfonamidit*
	Trimetopriimi*
	Fluorokinolonit*
	Metronidatsoli*
	Klindamysiini
Asikloviiri*	
Sydän- ja verisuonilääkkeet*	Beetasalpaajat
	Kalsiuminestäjät
	ACE-estäjät ja angiotensiini II -reseptorin salpaajat*
Kipulääkkeet	Tramadoli
	Parasetamoli muille paitsi maksansiirtopotilaille
Psykenlääkkeet	Yleensä turvallisia

*Alentunut munuaisten toiminta huomioitava

jännestölääkitystä ei saa edes vähentää perusterveydenhuollossa konsultoimatta elinsiirtopotilaiden hoitoon perehtynyttä lääkäriä.

Hammashoito

- Säännöllinen hammashoito on elinsiirtopotilaille erityisen tarpeellinen infektoiden estämiseksi.
- Siklosporiini aiheuttaa ikenien liikakasvua, mitä verenpainetaudin hoitoon käytetyt kalsiuminestäjät vielä pahentavat.
- Antibioottiprofylaksiaa suositellaan samoilla periaatteilla kuin keino-
lääppöpotilaille ennen toimenpiteitä, joihin liittyy bakteremiaa.

Matkustaminen

- Siirron jälkeisten 6 kk:n aikana ei suositella matkustamista ulkomaille.
- Sen jälkeen estettä matkustamiselle ei ole, mutta hygieniaan ja auringolta suojautumiseen on syytä kiinnittää erityistä huomiota.
- Mukaan suositellaan antibioottikuuria (esim. fluorokinoloni), jotta turistiritipuli ei vaarantaisi hyljinnän-
estolääkkeiden imeytymistä.

- Konsultoi kaikista rokotuksista hoitavaa keskussairaala.

Elinkohtaiset asiat ja ongelmat

MUNUAISENSIIRTO

- Munuaissiirron tavallisimmat aiheut ovat diabeettinen nefropatia, krooninen glomerulonefriitti, kystiset munuaistaudit, nefroskleroosi.
- Valtaosa siirteistä saadaan tunte-mattomilta aivokuolleilta luovuttajilta. Omaismunuaissiirtojen määrää yritetään lisätä.
- Hyljinnässä
 - ♦ diagnostiikka perustuu kliiniseen kuvaan ja siirränäisbiopsian histologiseen löydökseen
 - ♦ akuutti hoito on usein suuri-annoksinen i.v.-steroidi
 - ♦ arvioidaan immunosuppressiivisen ylläpitohoidon mahdollinen tehostus.
- Munuaisensiirtopotilaan tavallisin infektio on virtsatieinfektio.
 - ♦ Oireeton bakteruria on tavallista. Sen hoitoa on syytä harkita, jos siirrosta on kulunut alle 3 kk.
 - ♦ Naisten kystiitin hoitoaika on 1–2 viikkoa ja miesten 4 viikkoa.

- ♦ Akuutin pyelonefriitin hoito on aloitettava suonensisäisellä mikrobilääkkeellä ja kokonaishoitajan on oltava 4 viikkoa uusiutumisen ehkäisemiseksi.
- Laskennallisesti on odotettavissa, että vuoden toimineista siirtomunuaisista puolet toimii vielä 20 vuoden kuluttua.
- Krooninen allograftinefropatia (CAN) on tärkein siirränäisen toiminnan menetykseen johtava syy. Se pitää sisällään kroonisen rejektion, kalsineuriini-inhibiittoritoxisiteetin, ateroskleroosin ja infektion, kuten CMV:n ja polyoomaviruksen aiheuttamat muutokset, tai näiden yhdistelmän.
- Munuaissairaudet voivat uusia siirteessä, esimerkkinä fokaalinen segmenttieli glomeruloskleroosi. Siirteeseen voi myös kehittyä de novo -glomerulonefriitti.
- Immunosuppressio lisää maligniteettiriskiä. Toisaalta myös eräät siirronjälkeiset virusinfektiot on liitetty syöpäsairauksien kehittymiseen. Tavallisin syöpätyyppi on ihosyöpä.
- Seuranta nefrologisessa yksikössä alkuvaiheen jälkeen 3–6 kuukauden välein
 - ♦ Kliininen status
 - ♦ Siirteen doppler-
kaikututkimus kerran vuodessa ja omien munuaisten kaikututkimus 1–2 v välein
 - ♦ Luuston tiheysmittaus esim. 3 kk siirrosta
- Munuaisensiirron kustannusvaikuttavuus
 - ♦ Munuaisensiirto on terveystaloudellisesti erittäin edullinen toimenpide. Suomalaisen tutkimuksen mukaan siirtoleikkaus maksaa itsensä takaisin yleensä jo ennen toisen siirronjälkeisen vuoden päättymistä.
 - ♦ Yhdysvaltalaisen tutkimuksen

NÄYTÖN ASTEEN LUOKITUS:

- A = VAHVA TUTKIMUSNÄYTTÖ**
B = KOHTALAINEN TUTKIMUSNÄYTTÖ
C = NIUKKA TUTKIMUSNÄYTTÖ
D = EI TUTKIMUSNÄYTTÖÄ

Artikkelin täydellinen versio on luettavissa Lääkärin tietokannoista Terveysportista www.terveysportti.fi

Lääkärin käsikirja 27.9.2011 • viimeisin muutos 30.9.2011
 Maija Heiro ja Petri Koskinen
 © 2012 Kustannus Oy Duodecim

mukaan siirtoleikkauksen keskimääräiset kustannukset vastaavat 2,7 vuoden dialyysihoidoa.

MAKSANSIIRTO

- Tavallisimmat maksansiirtoon johtavat krooniset maksasairaudet Suomessa ovat primaarinen biliaarinen kirroosi ja primaarinen sklerosoiva kolangiitti, mutta alkoholimaksakirroosin osuus on lisääntymässä.
- Aiemmin terveen maksan äkillinen vajaatoiminta (tuntematon syy, lääkkeet, toksiset aineet, verenkiertohäiriö) on maksansiirron syynä yli 20 %:ssa.
- Hyljintään viittaavat usein vain ko- hoavat aminotransferaasiarvot.
- Infektiot, joista vaikeimmat tode- taan yleensä jo sairaalassa pian siirron jälkeen, ovat maksansiirto- potilaiden yleisin kuolinsyy.

SYDÄMEN- JA KEUHKONSIIRROT

- Yleisimmät aiheet
 - Sydämensiirto: dilatoiva kardio- myopatia ja sepelvaltimotauti
 - Keuhko(je)nsiirto: alfa₁-antitryp- siinin puutos ja idiopaattinen keuhkofibroosi
- Sydämen ja keuhkojen yhteis-

siirto: synnynnäiset sydänviat ja primaari ja sekundaarinen pulmonaarihypertensio

- Siirtosydämen hyljintään viittaavat selittämätön kuume, hypotensio, väsymys, hengenahdistus ja siirto- keuhkon hyljintään myös potilaan kotona seuraamien uloshengityk- sen sekuntitilavuuden (FEV₁) ja huippuvirtauksen (PEF) väheneminen.
- Alkuvaiheessa infektiot ovat tär- kein sairastavuuden ja kuolleisuu- den syy.
- Vuoden kuluttua siirrosta ylei- simpiä kuolinsyitä ovat kroonisen hyljinnän ilmentyminä pienten ilmäteiden ahtauma keuhkon- siirrossa ja sepelvaltimoahtauma sydämensiirrossa.

LASTEN ELINSIIRROT

- Hoidosta vastaavat lasten elinsiir- toihin erikoistuneet lääkärit.
- Ensikuukausina infektiot ovat pää- asiallisin sairastavuuden ja kuollei- suuden syy.
- Bakteeri-infektiot eivät alkukuu- kausien jälkeen ole elinsiirtolapsilla kovin tavallisia lukuun ottamatta munuaisensiirtolasten virtsatie- tulehduksia.

Lähtettäminen erikoissairaanhoidon

- Epäily akuutista hyljinnästä vaatii potilaan lähettämisen päivystykse- nä keskussairaalaan.
- Hoitomyöntyvyysongelmissa kon- sultoi aina erikoissairaanhoidoa.
- Siirron jälkeisinä kuukausina vä- häisiltäkin tuntuvat ongelmat hoidetaan ja tutkitaan erikoissai- raanhoidossa.
- Ensimmäisen siirron jälkeisen vuoden jälkeen monia ongelmia voidaan hoitaa perusterveyden- huollossa, mutta keskussairaalaan on konsultoitava herkästi.

Elinsiirtopotilaan terveydenhuolto

- Tärkein syy elinsiirteen menetyk- seen ensimmäisen vuoden jälkeen on krooninen hyljintä, mutta hyvin usein siirre menetetään siten, että potilas kuolee ennenaikaisesti sydän- ja verisuonisairauteen, maligniteettiin tai infekioon, jotka kaikki ovat elinsiirron saaneilla muuta väestöä yleisempiä
- Valtimonkovettumistaudin riski- tekijöihin on kiinnitettävä erityistä huomiota.
- Tupakointi on ehdottoman haitallis- ta kaikille elinsiirron saaneille.
- Maksansiirron saaneiden on syytä pidättäytyä kokonaan alkoholista, muun siirron saaneita kehotetaan kohtuullisuuteen.
- Raskaus on mahdollinen 1–2 vuot- ta siirron jälkeen siirteen toiminnan ollessa hyvä, ja se on suunniteltava tarkasti.
- Hoidossa on oleellista sujuva yh- teys perusterveydenhuollon lääkä- rin ja keskussairaalan erikoislääkä- rin välillä.

Kirjallisuutta

- Briggs JD. Causes of death after renal transplantation. *Nephrol Dial Transplant* 2001 Aug;16(8):1545-9.
- Buell JF, Gross TG, Woodle ES. Malignancy after transplantation. *Transplantation* 2005 Oct 15;80 (2 Suppl):S254-64.
- Cohen D, Galbraith C. General health management and long-term care of the renal transplant recipi- ent. *Am J Kidney Dis* 2001 Dec;38(6 Suppl 6):S10-24.
- Cunningham J. Posttransplantation bone disease. *Transplantation* 2005 Mar 27;79(6):629-34.
- Fishman JA, Rubin RH. Infection in organ-transplant recipients. *N Engl J Med* 1998 Jun 11;338(24):1741- 51.

6. Halloran PF. Immunosuppressive drugs for kidney transplantation. *N Engl J Med* 2004 Dec 23;351(26):2715-29.
7. Hodson EM, Jones CA, Webster AC, Strippoli GF, Barclay PG, Kable K, Vimalachandra D, Craig JC. Antiviral medications to prevent cytomegalovirus disease and early death in recipients of solid-organ transplants: a systematic review of randomised controlled trials. *Lancet* 2005 Jun 18-24;365(9477):2105-15.
8. Lääkeaineiden haitalliset yhteisvaikutukset. *Pharmaca Fennica* 2009.
9. McKay DB, Josephson MA. Pregnancy after kidney transplantation. *Clin J Am Soc Nephrol* 2008 Mar;3 Suppl 2():S117-25.
10. Mäkisalo H, Kastarinen H, Saarelma O. Elinsiirtopotilas terveystieteiden keskuksessa. *Duodecim* 2004;120:1381-1390
11. Kotton CN, Ryan ET, Fishman JA. Prevention of infection in adult travelers after solid organ transplantation. *Am J Transplant* 2005 Jan;5(1):8-14.
12. Pascual M, Theruvath T, Kawai T, Tolkoff-Rubin N, Cosimi AB. Strategies to improve long-term outcomes after renal transplantation. *N Engl J Med* 2002 Feb 21;346(8):580-90.
13. Salmela K, Höckerstedt K, Salminen U-S, et al. Elinsiirrot – käypää hoitoa jo 40 vuotta. *Duodecim* 2004;120:1359-1369
14. Wong W, Venetz JP, Tolkoff-Rubin N, Pascual M. 2005 immunosuppressive strategies in kidney transplantation: which role for the calcineurin inhibitors? *Transplantation* 2005 Aug 15;80(3):289-96.
15. Helanterä I, Saha H ja Koskinen P. Munuaissiirtopotiilaan seuranta. *Duodecim* 2010;126(22):260-8.
16. Saha, Kyllönen L, Koskinen P ja Salmela K. Kuka munuaissiirtolistalle – kriteerit 2011. *Duodecim* 2010;126(22):2591-9
17. Vesterinen M, Ruokonen H, Honkanen E, Meurman JH. Munuaistautipotilas suun terveydenhuollossa. *Duodecim* 2005;121(21):2353-9
18. Halme M, Kinnula V. Etenevät keuhkosairaudet. *Duodecim* 2011;127(2):163-4
19. Jokinen JJ, Kukkonen S, Hämäläinen P, Lommi J, Kupari M, Harjula A, Sipponen J, Lemström KB. Aikuisten sydämensiirrot Suomessa - onko määrää syytä lisätä? *Duodecim* 2008;124(17):1953-61
20. Lassus J, Haapio M. Kardiorenaalinen oireyhtymä. *Duodecim* 2009;125(15):1623-32
21. Helanterä A. Munuaispotiilaan lääkehoidon tavallisia ongelmia. *Duodecim* 2008;124(5):545-50